

A szupraszegmentális szerkezet I.

Szupraszegmentális szerkezet (v. prozódia)

- Szegmentumok „fölötti”
 - Szegmentumok: beszédhangok, szótagok, szavak stb.
 - Ezek „fölött”: Beszéddallam, Hangsúly, Hangerő, Hangszínezet, Tempó, Szünet, Ritmus
 - **A beszéd szegmentális egységein átívelő, nyelvi és/vagy paranyelvi funcióval rendelkező beszédjelenségek, melyek feldolgozását különböző akusztikai paraméterek (főként az időtartam, a frekvencia és az intenzitás) folyamatváltozásainak együttes percepciója aktiválja**
 - Artikulációsan jellemzően a szegmentális szerkezet kialakítása a szupraglottális mechanizmusok eredménye, míg a szupraszegmentumok inkább a gége és az alatti szervek mechanizmusainak függvényében alakul ki (DE: a temporális jellemzőkre ez nem jellemző)

A hangerő

- A beszédjel intenzitásának folyamatváltozásainak észlelete.
 - artikulációsan: a kilégzés erőssége
 - és ennek következtében a kiáramló levegő nyomásszintje
 - *az intenzitás részt vesz a hangsúly jelölésében is*
- Befolyásoló tényezők, funkciók
 - alkalmazkodás: a környezet zajszintjéhez, a beszédpartner visszajelzései alapján, ill. a beszédpartner hangerejéhez is
 - befolyásolhatja az érzelmi állapot, a mondánivalóhoz való érzelmi viszonyulás

Hangszínezet

- Komplex, az artikulációs szervek beszélőre jellemző és aktuálist méretéből, alakjából, feszítettségéből levezethető szupraszegmentális paraméter.
 - egyéni hangszínezet: az egyénre jellemző általános hangszínezet
 - felhasználjuk utánzás során, ill. a beszélő hang alapján történő felismerésekkor
 - bár főként az artikulációs szervek alakja határozza meg, befolyásolhatja az identitásképzés is
 - **a közlés hangszínezete:** mindig a beszélő általános hangszínéhez képesti változásként értelmezzük
 - érzelem, attitűdkifejezés eszköze
- A hangszínezet gége szintjén történő változásaihoz tartozik a zöngé minősége

A zöngeminőségek kontinuumuma – csoportosítás a hangszalagok zártsága alapján

ZÁRT

NYÍLT

IRREGULÁRIS

MODÁLIS

LEHELETES

- A hangszalagok szoros összeszorítása
- Ritkábban feszíti fel a légnyomás
- A modálisnál kevesebb levegő áramlik a hangrésen

- A mediális kompresszió gyenge
- A hangszalagok soha nem érintkeznek teljes mértékben, a levegő áramlása turbulenciát eredményez

A beszéddallam (= hanglejtés = intonáció)

- A zöng alapfrekvenciájának (f_0) folyamatváltozásának észlelete.
- Akusztikailag főként az f_0 időben változó értékeivel írható le

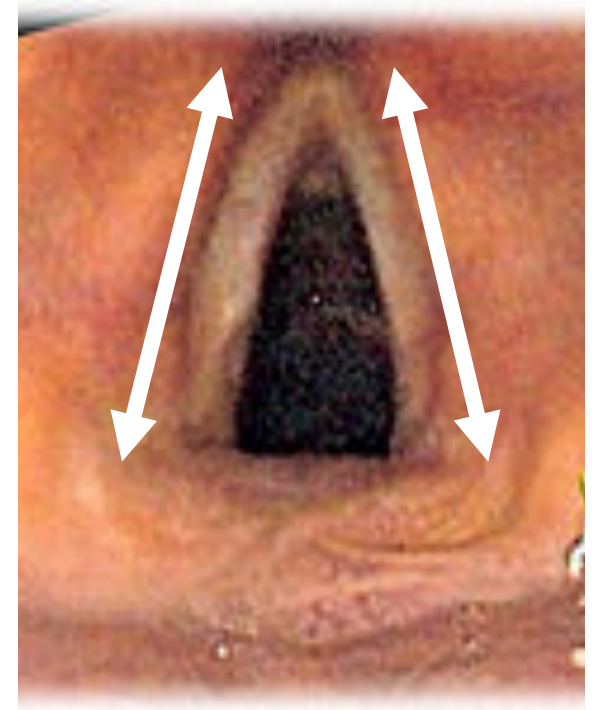

[e: ʒb olga: r ε ε tɛmi] t a k: pl t pla:l k o s tɔ t o k]

- A mivel a zöng nem folyamatos, az alapfrekvencia sem az, de a dallammenetet ennek ellenére képesek vagyunk folyamatos egységként észlelni.

De hogyan változik az alapfrekvencia?

- Az alapfrekvenciát eredendően a hangszalagok mérete (adott hosszra jutó tömege) határozza meg.
 - Minél nagyobb ez az érték (minél „vaskosabbak” a hangszalagok) annál alacsonyabb az egyénre jellemző f_0 .
 - Férfiak < Nők < Gyermekek
 - DE: befolyásolhatják társadalmi normák, az identitásképzés folyamatai vö. madarak udvarlása
- DE: ha a beszéddallam az f_0 folyamatváltozásain alapul, az azt jelenti, hogy lehetséges tudatosan változtatni (modulálni).
 - Ez a hangszalagok megnyújtásával/elernyesztésével történik: minél jobban megnyújtjuk a hangszalagokat, annál jobban megemeljük a zöngé alapfrekvenciáját.

A beszéddallam funkciói

- Nyelvi funció
 - intonációs nyelvek: a dallammenet a hangzásegység, a közlés szintjén bír jelentőséggel: meghatározza a közlés modalitását (kijelentő vs. kérdő) (pl. magyar, angol, német)
 - tonális nyelvek: szavak/szótagok jelentését határozza meg az adott szegmentumra jellemző dallammenet, tehát jelentésmegkülönböztető szereppel bír (pl. mandarin, vietnámi, dán, svéd)
- Nemnyelvi *funkció* (?)
 - nem mindig tudatosan használjuk valamilyen funkcióban a dallam változásait, sok esetben inkább csak befolyásolja egy tényező az alapfrekvenciát (pl. a beszélő érzelme)
 - és a dallam megváltozásából vissza tudunk következtetni a befolyásoló tényezőre

A beszéddallam funkciói

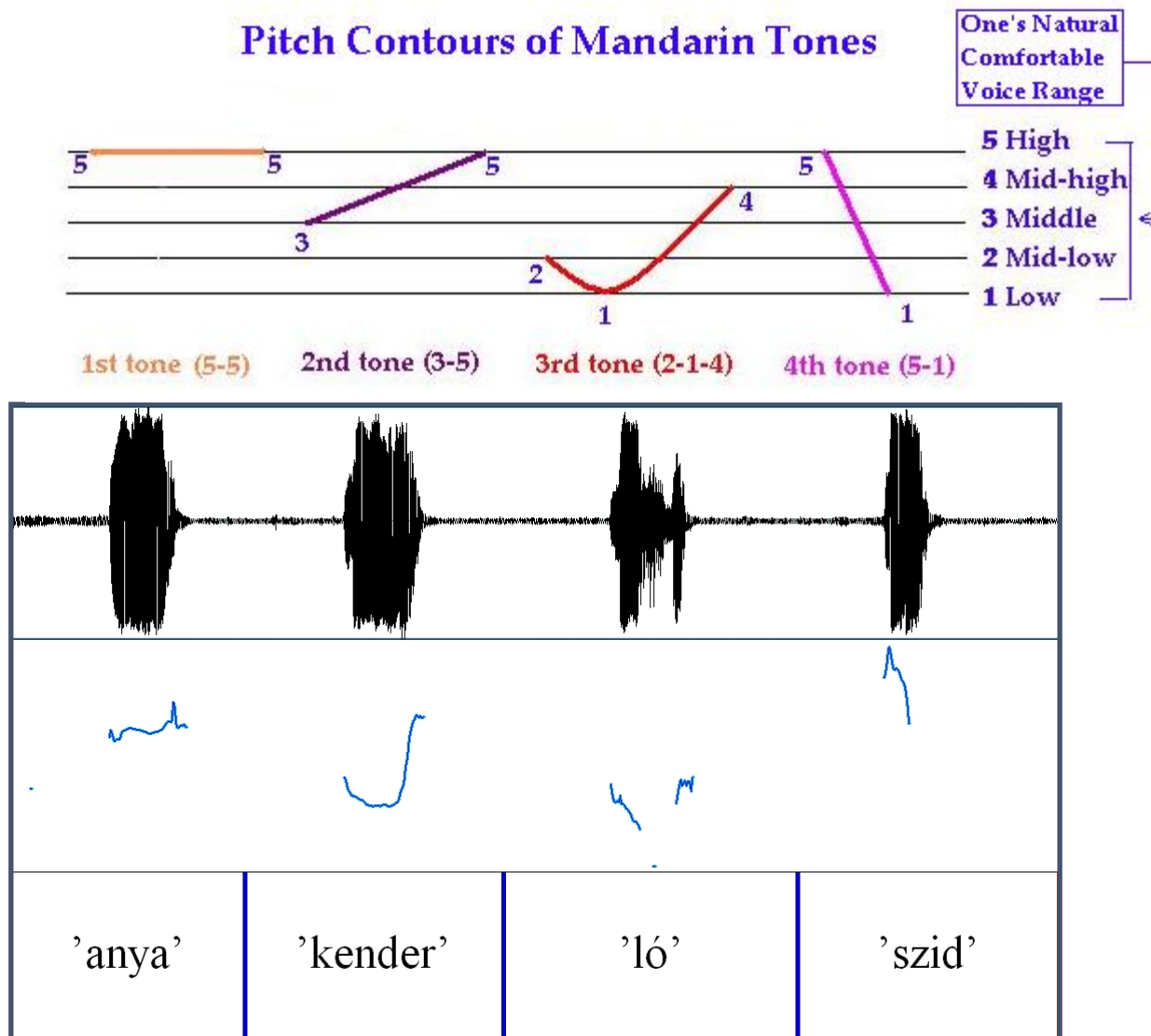
- Nemnyelvi *funkció* (?)
 - nem mindig tudatosan használjuk valamilyen funkcióban a dallam változásait, sok esetben inkább csak befolyásolja egy tényező az alapfrekvenciát (pl. a beszélő érzelme)
 - és a dallam megváltozásából vissza tudunk következtetni a befolyásoló tényezőre
- Nyelvi *funció*
 - intonációs nyelvek: a dallammenet a hangzásegység, a közlés szintjén bír jelentőséggel: meghatározza a közlés modalitását (kijelentő vs. kérdő) (pl. magyar, angol, német)
 - tonális nyelvek: szavak/szótagok jelentését határozza meg az adott szegmentumra jellemző dallammenet, tehát jelentésmegkülönböztető szereppel bír (pl. mandarin, vietnámi, dán, svéd)

Tonális nyelvek

a szó jelentését
befolyásolja a dallam

kínai, vietnami, thai, litván,
szlovén, svéd, norvég
egyes változatai

nemnyelvi tartalom
kifejezése esetén
módosulhat a tonális tér
(plusz tónusok jelenhetnek
meg pl. érzelmek
kifejezésénél)

A beszéddallam nemnyelvi funkciói (vagy az alapfrekvencia változásait befolyásoló tényezők?)

- Érzelmek
 - spontán érzelmi reakciónál: az érzelemre jellemző izomfeszítettség hat a zöngé képzésére
 - tudatos érzelemkifejezésnél: a spontán reakciókról való tudásunk aktiválásával hasonló mintázatokat érünk el
- A beszédpartner személye, a hozzá való viszony
 - pl. alapfrekvencia csökkentése udvarló férfiaknál (Puzder 2018)
- Idézés, karakterábrázolás
 - különböző emberekhez különböző hangmagasságokat társítunk
 - így azok megszemélyesítését, idézését gyakran kíséri az alapfrekvencia modulációja

A hangsúly (prominencia)

- Egy szótagnak a környezetéhez képesti kitűnése (prominenciája).
 - ez egy percepcióból kiinduló definíció
- A hangsúly akusztikai mibenléte nehezen meghatározható, ill. jellemzően több tényező együttes megjelenése.
- A hangsúly hatóköre
 - **Szóhangsúly:** a részletes jelentésű szavak (főnév, ige, melléknév) esetén
 - lehet kötött (pl. magyarban kötötten az első szótagon, franciában az utolsón) vagy mozgó (pl. angol)
 - Mondathangsúly
 - hangzásegység (!!!) szemantikailag/pragmatikailag lényeges elemének kiemelése
 - ÖSSZEKAPCSOLÓDIK A DALLAMMAL!!! – hiszen a hangsúlynak is korrelátuma az f0

A hangsúly akusztikai korrelátumai

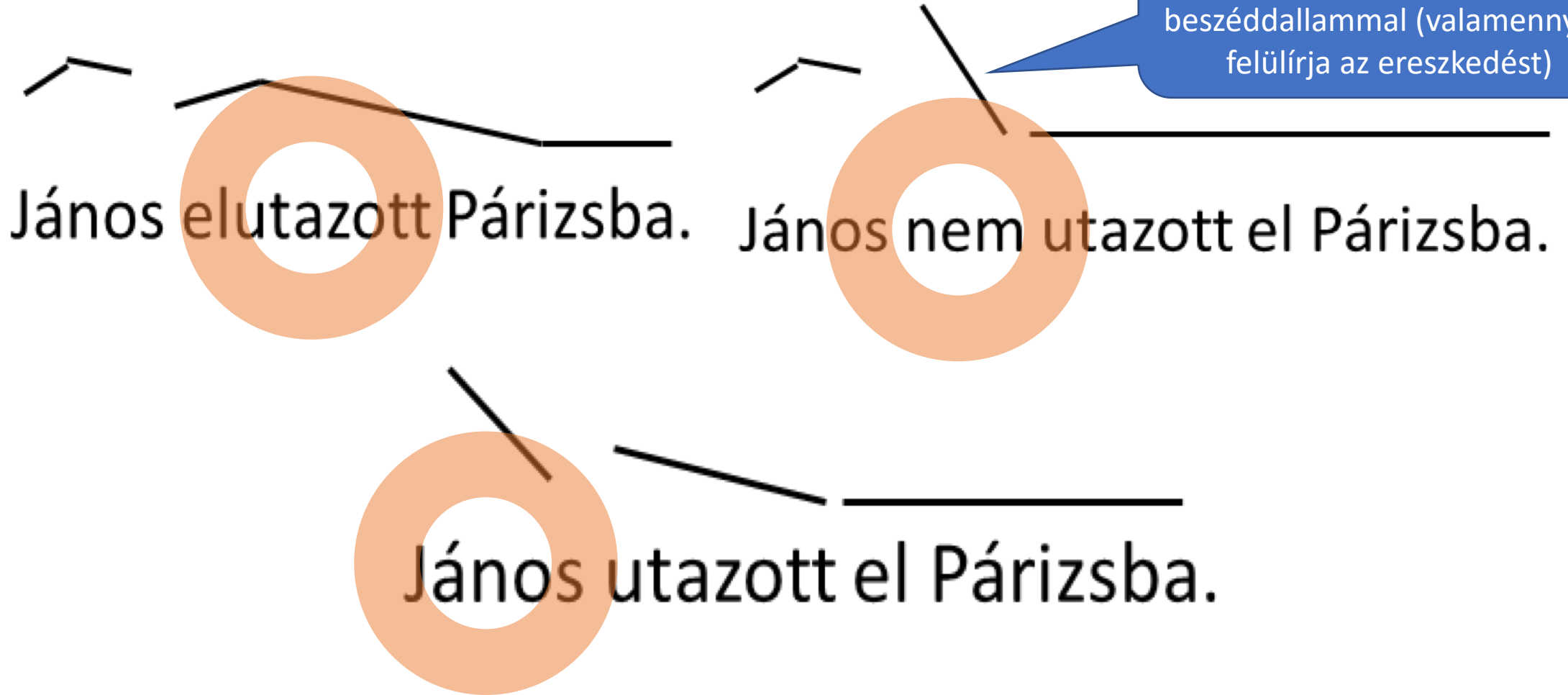
A hangsúly akusztikai jelölése nagyon összetett jelenség, a szakirodalomban nem egységesek az eredmények, de az alábbi paraméterek jönnek leggyakrabban szóba:

- **Intenzitás** – nagyobb hangsúlyos szótag esetén
 - **Alapfrekvencia** – magasabb hangsúlyos szótag esetén
 - **Időtartam** – a hangsúlyos szótag szótagmagjának időtartama hosszabb
- a fenti viszonyítások mindig a hangsúlyos szótag környezetéhez képest értelmezendők

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Kijelentő közlés: **ereszkező dallammenet**

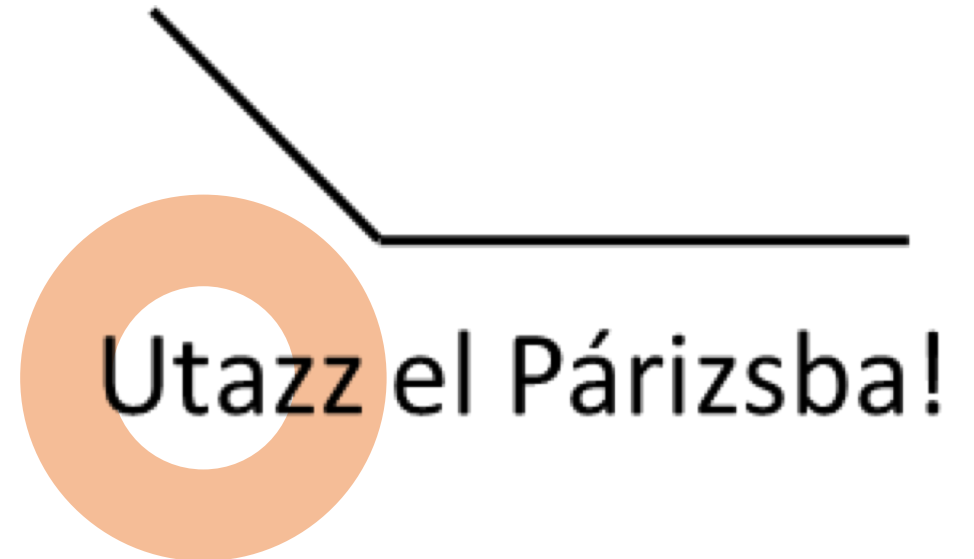
Látszik, hogy a mondathangsúly hogyan kapcsolódik össze a beszéddallammal (valamennyire felülírja az ereszkeést)

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Felszólító közlés

- hasonlít a kijelentő közlés jellemző dallammenetére
 - mert jelölve van a felszólító mód jelével!!! (Lexikai jelöltség, itt: utazz)
- nagyobb a hangterjedelem (az a frekvenciasáv, amiben az f_0 mozog a hangzásegység során)
 - jellemzően nagyobb hangerővel is jár

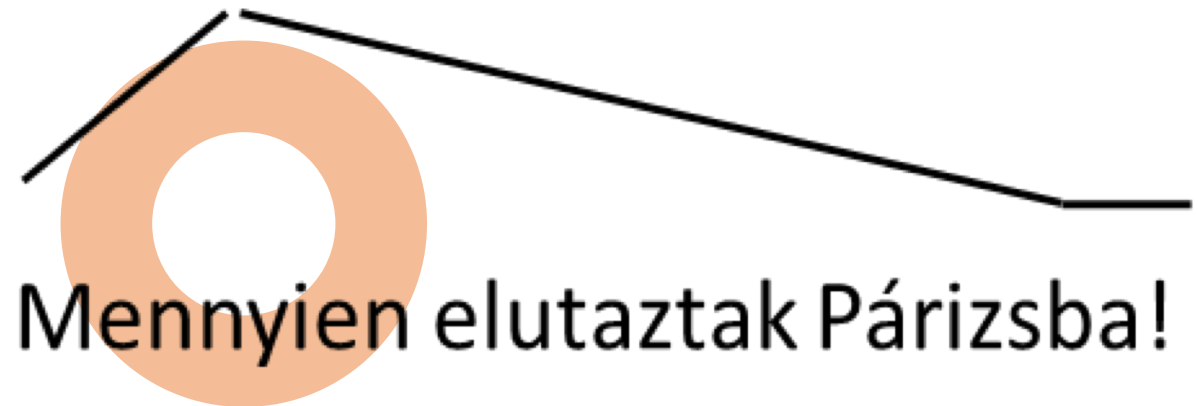

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Felkiáltó közlés

- hasonlít a kijelentő közlés jellemző dallammenetére
 - szintén lexikai/szórendi jelöltség
- a kifejezendő meglepődés/rácsodálkozás mértéke függvényében nagyobb a hangterjedelem és a hangerő

A meglepődés mint érzelem az egyik legmagasabb alaphangfrekvenciával kifejezett érzelem - ez összefügghet a nagy hangterjedelemmel.

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Óhajtó közlés

- hasonlít a kijelentő közlés jellemző dallammenetére
 - Bárcsak... – lexikai jelöltség, úgyhogy nincs szükség intonációs jelölésre
 - Mondathangsúly a *bárcsak*-on
- hangterjedelmet szintén befolyásolhatja a kifejezendő érzelmi töltet mértéke

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Kiegészítendő kérdés

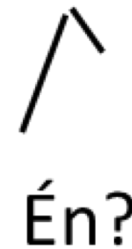
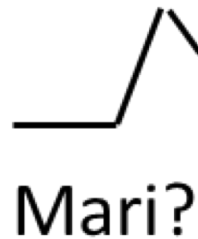
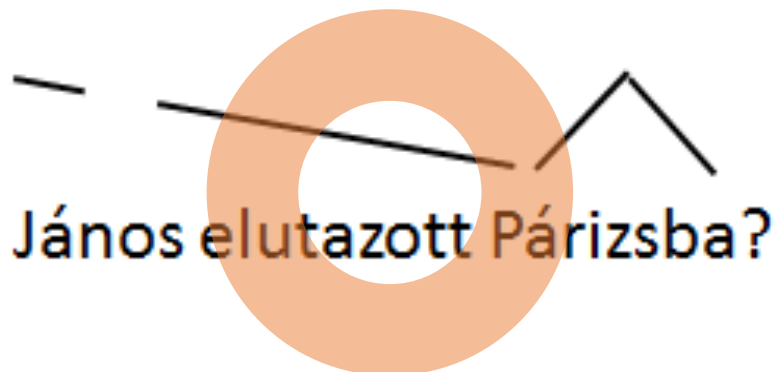
- Kérdőszót kötelezően tartalmaz – lexikai jelöltség
 - kötelezően a kérdőszó hangsúlyos
- ereszkedő dallammenet jellemzi
 - de ezt felülírhatja a kérdőszó, ha nem a mondat elejére kerül

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Eldöntendő kérdés (igen/nem válasz)

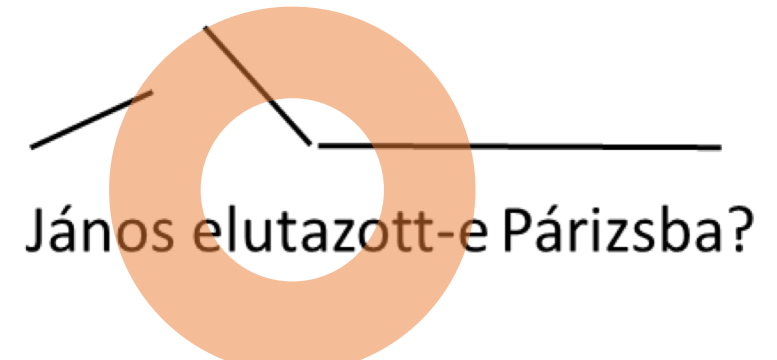
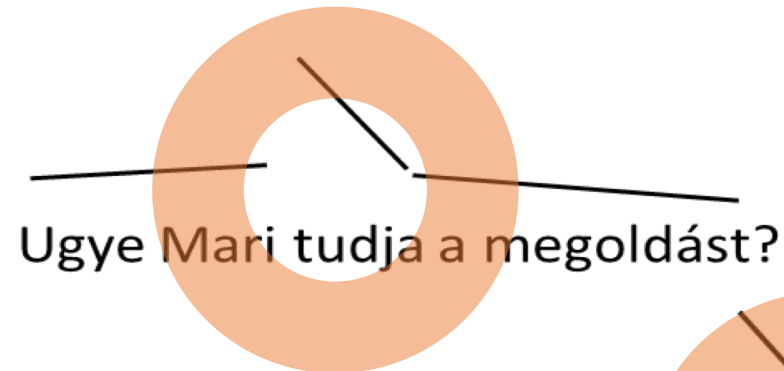
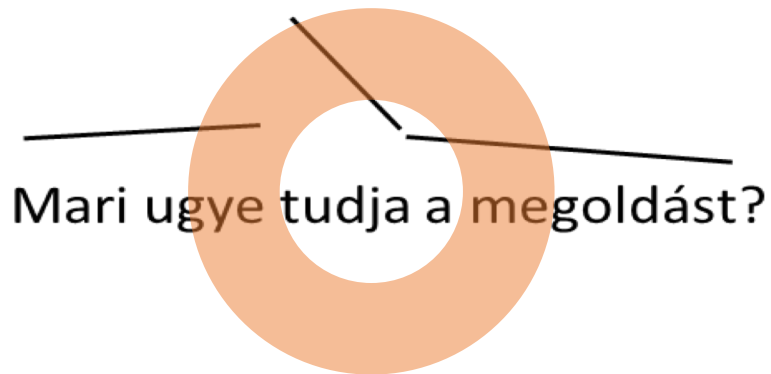
- Kérdőszót nem tartalmaz – nincs lexikai jelöltség, ezért kérdő hanglejtéssel valósul meg
 - az f_0 mondat végi emelkedése és esése jellemzi
- ereszkedő dallammenet jellemzi
 - de ezt felülírhatja a kérdőszó, ha nem a mondat elejére kerül

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Eldöntendő kérdés (igen/nem válasz)

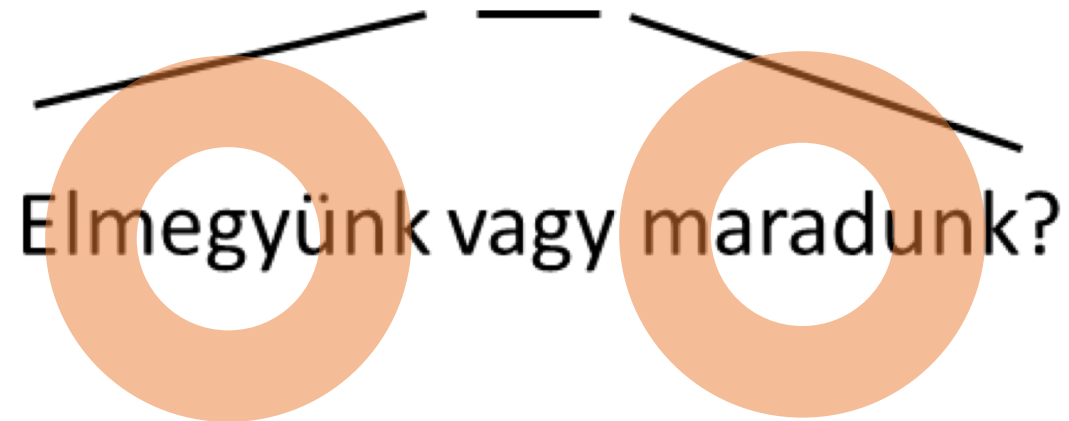
- ~~Kérdőszót nem tartalmaz – nincs lexikai jelöltség~~
 - bizonyos esetekben van lexikai jelöltség: *ugye, -e*
 - ilyenkor nem érvényesül a kérdő intonáció: a hangsúly által fölülírt ereszkedő hanglejtés lesz jellemző.

A beszéddallam nyelvi funkciója a magyarban: a mondatmodalitások jellemző dallammenetei

Választó kérdés

- a választó kötőszó (vagy jelöli)
 - emelkedő – kötőszó – ereszkedő

Dallammenetek: összefoglalás

- A prototipikus dallammenet a pozitív kijelentő közlésé
 - a mondathangsúly dallamcsúcsa jellemzően felülírhatja az egyszerű ereszkedést
 - amennyiben jelölt az ettől való modalitásbeli eltérés (pl. Bárcsak, felszólító mód jele, vagy éppen a kérdőszó), szintén az ereszkedő dallammenet lesz jellemző
- Eldöntendő kérdés: nincs jelöltség, kérdő hanglejtés
 - de ezt is felülírhatja az esetleges jelöltség (-ugye, -e)